

Evropa – naše budoucnost

Příprava pro školu ARIA, sob. 21.6.03

- Velké události nezačínají jen v přítomnosti, tedy bez minulosti, a nekončí v přítomnosti a nestávají se hned (tedy v přítomnosti) minulostí, ale dějí se dále, a to způsobem, závislým na lidech, jichž se týkají; z toho vyplývá, že posoudit to, co se nyní stalo a děje, nelze redukovat na náš vstup do Evropské unie.
- Evropa až dosud nikdy nebyla politickým celkem. I když si musíme připomínat pokusy o velké politické celky, jak k nim docházelo (a nejenom v souvislostech evropských), musíme vědět, že dnes nejde o nějaký další politický, tím méně ekonomický pokus v řadě, a to ať už si to evropští politici a eventuálně státníci uvědomují nebo neuvědomují.
- Abychom si však my jako účastníci tohoto významného dění, této významné proměny, mohli lépe uvědomit právě ten význam, který pochopitelně daleko překračuje to, co si jak evropští politici a snad státníci, ale zejména Evropané v naprosté většině připouštějí, musíme si zpřítomnit některé aspekty dosavadních evropských dějin. Je to zapotřebí především k tomu, abychom si byli plně vědomi toho, že Evropa není totožná s obecně přijímaným vymezením geografickým, že to tedy není onen nejmenší kontinent na této planetě.
- První ponětí o potřebě pevnějšího sjednocení obyvatel nějakého území na základě občanské rovnosti přinesli na tuto planetu staří Řekové. Byli to oni, kdo vytvořili nejen myšlenku, ale hlavně skutečnost toho, čemu říkali POLIS (vžitý český překlad „obec“ je dnes dost matoucí, pokud nepřejdeme k dalšímu termínu), v níž měl své pevné místo POLÍTÉS (občan – to má dodnes hodně z původního významu). „Obec“ v původním smyslu není prostě úhrn lidí, žijících spolu na nějakém místě, nýbrž je to něco, oč je třeba mít péči. Proto od počátku se měřilo občanství tzv. občanskými zásluhami, aniž by však základní rovnost občanů byla zpochybňována. To umožňovalo společné rozhodování, komu budou svěřeny významné obecní funkce, tedy volby. Právo volit měl každý občan, ale občanem se nikdo nerodil, nýbrž teprve v určitém věku stával; proto bylo v každé obci mnoho lidí, kteří za občany považováni nebyli a kteří tedy neměli ani žádných občanských práv. Byly to nejen děti, ale také ženy, samozřejmě otroci, ale také řada dalších obyvatel (v různých řeckých státech platila odlišná kritéria).
- K důležitým povinnostem každého občana byla, jak řečeno, péče o obec, tj. práce, aktivita ve prospěch obce; občané byli ve svých aktivitách a vůbec ve svém životě na svou obec povinně soustředěni, a to i tehdy, když z toho bezprostředně sami žádné výhody neměli. Jednou z důležitých povinností byla obrana obce, tedy branná povinnost. Jinou takovou povinností bylo v případě rozepří, rozkolu a střetu mezi občany se jasně a zřetelně postavit na jednu ze stran. V největším opovržení po takovém střetu nebyli ti, co prohráli, ale ti, co se střetu vyhnuli. K povinnostem občana proto náleželo také, aby bylo veřejně známo, jak smýšlí, atd.
- Velmi vyhraněná loajalita řeckého občana k obci byla někdy poněkud na překážku porozumění pro vyšší politickou odpovědnost a vůbec pro vyšší politiku. Malé řecké státek sice v ohrožení přijímaly jakési nezbytné zajištění smlouvami se státy většími. Nakonec se vytvořila v Řecku dvě největší politická seskupení, totiž spolek athénský a spolek spartský. A když se pokusil Filip makedonský politicky prozíravě o sjednocení Řeků, i nejlepší Řekové to odmítali jako uzurpaci moci a později jako okupaci (viz např. Démostenés).
- K minulosti dnešní Evropy tedy náleží jistá roztržitost politická a neschopnost vytvoření větších státních útvarů společným úsilím, úmluvami a dohodami (ve středověku s výjimkou úmluv mezi panovnickými rody, a ty se většinou jen málo nebo nespécificky týkaly obyvatelstva), ale naopak také opětovné pokusy dobývat jiná panství a jiné země násilně. V Evropě tedy pokračovalo něco podobného, co známe z historie nejrozumnějších starověkých říší, pro něž principem jednoty obyvatel byla centrální moc; a proto tolik válek a nakonec dokonce dvě světové války, jejichž začátek byl v obou případech evropský.
- V dosavadních politických dějinách Evropy došlo k několika velkým pokusům o vyšší politické sjednocení, a to s různými výsledky a různým úspěchem. (Někdy totiž i při neúspěchu vykoná takový pokus velký vliv na další události, takže k samému slovu „úspěch“ musíme být velmi kritičtí a dokonce podezíraví, neboť jde vždy o povahu hodnocení a jeho měřítek.) Už jsme zmínili první pokus, totiž pokus Makedonců (kteří nebyli ostatními „pravými“ Řeky považováni za Řeky, a kteří si vymýšleli svůj původ atd.). Ti měli velké a vcelku správné vize, ale neměli smysl pro instituční zabezpečení toho, čeho dosáhli. Po krátké Alexandrově vládě, jejíž velkou část strávil na dalekých vojenských (ale nejen vojenských) výpravách, a po jeho smrti v daleké cizině se Makedonská říše zase rozpadla. Měla však svůj význam, neboť inspirovala později Římany, kteří se poměrně úspěšně zbavili svého „barbarství“ tím, že ve velkém napodobili Řeky.
- Římané předčili Řeky jen v několika málo směrech: především měli mnohem větší organizační smysl a programově se zaměřili na výstavbu institucí, které dovolovaly nejen vnitřní správu, ale také správu tzv. provincií. Právě k tomu cíli spoléhali na instituce právní a na přesné právní

formulace. Byli ve svých nejlepších („demokratických“) dobách schopni dosáhnout dosud nejvyšší úrovně právního systému, a později se celá Evropa po dlouhá staletí k římskému právu vracela (až bolševici výuku římského práva odbourali a tím nutně způsobili ten právní úpadek, jímž dodnes trpíme). Konec Říma byl po mém soudu způsoben zejména dvěma příčinami: jednak – politicky – úpadkem demokratičnosti a zavedením císařství, jednak – sociálně-politicky – vytvořením a trpěním parazitického obyvatelstva metropolitního města Říma, kterému politici poskytovali stále víc výhod („panem et circenses“) a ovšem kterému také stále víc slibovali, protože potřebovali co nejvíc hlasů, a to vše na úkor provincií a kolonií. Kdyby nebyl Řím poražen Germány, byl by poražen někým jiným anebo by se byl rozpadl sám. Po pádu Říma nastalo poměrně dlouhé období celkového evropského politického úpadku.

- Třetím velkým pokusem o sjednocenou Evropu, chápaným ovšem jako pokus o obnovení Říma, byl podnik Karla Velikého a lidí kolem něho. První roky jsou dost krvavé, protože všude vládl zmatek, panovala nejistota, nikdo si nebyl jist životem ani majetkem, zejména pro nejširší obyvatelstvo to byla doba hrůzy, která se zdála být ještě větší než ta předchozí. Ale jakmile byl nastolen nový pořádek, ukázalo se, že z toho plynul prospěch pro všechny, kdo se na něm mohli nějak podílet, i když je to něco stálo. Ale Karel Veliký, ač nemanželské dítě, měl smysl nejen politický a státnický, ale také kulturní a duchovní. Nová Evropa, můžeme ji nazvat karolinská, se něčím podstatným lišila od Říma i v jeho nejlepších dobách: měla také své duchovní a myšlenkové vůdce, především Alberta Velikého a zejména Tomáše Akvinského. Zdá se mi velmi pravděpodobné, že bez onoho velkého Karlova smyslu pro záležitosti kulturní a duchovní by se bývalo nikdy nepodařilo sjednotit ani tu část Evropy, které se to týkalo, tak trvale a na tak dlouhou dobu, o které od té doby mluvíme jako o středověku.
- Čtvrtý pokus už byl silně poznamenán novodobým odklonem od kultury a kulturnosti v širokém smyslu, zejména pak francouzskou revolucí. Šlo o napoleonský pokus o ovládnutí a reorganizaci Evropy a ostatního světa. Ale kupodivu tu ještě pracovala stará římská myšlenka všeobecně platného práva (Codex Napoléon). A pátý a šestý, poslední zatím pokus, totiž původně ještě také revoluční komunistický (bolševický) a pak fašisticko-nacionalistický výrazně kontrarevoluční už byly zcela úpadkové a přímo zločinné. To by nám ovšem nemělo bránit ve vážné úvaze, zda tyto relativně brzo po sobě jdoucí tři poslední pokusy navzdory vší odpudivosti neznamenají něco jako apel či výzvu, abychom nečekali na nové pseudospasitele, hlučně oslovující dav, nýbrž abychom se do jakési podoby sjednocování pustili sami, ale po řádné analýze celého problému a po důkladné přípravě veřejnosti v každé ze zemí, které se k jednotě dobrovolně přidají.
- Už když takto položíme otázku, je zřejmé, že vyvozujeme ze zkušenosti s dosavadními dějinami závěry, které nejsou jen v tuto chvíli aktuální, ale které svou aktualitu, tj. naléhavost najdou ještě i v desetiletích a staletích budoucích. Sama tato skutečnost, že uvažujeme o blízké i daleké budoucnosti a že se na ni chceme připravit, je charakteristická pro nejlepší a nejzávažnější evropské tradice. A zároveň nám to připomíná, na co jsme zatím zapomněli nebo alespoň co jsme dosud nezmínili. Právě ten obrat k budoucnosti, čelem k ní, a ještě víc než čelem – nasloucháním tomu, co z budoucnosti přichází nám vsříc, má právě dějinně jiný, odlišný původ, dalo by se dokonce říci: původ mimoevropský (ovšem musíme zároveň pamatovat na to, že sama Evropa má neevropský původ ! – možná, že právě to měl znamenat onen mytický příběh o únosu Európy: Evropa vskutku pochází odjinud než z Evropy, tj. než z evropských kořenů, samy její kořeny také odněkud pocházejí).
- Tím poukazujeme na významný druhý sloup, na němž Evropa stojí, a to jsou Židé, Izraelci. A tak jako mluvíme obecně a nespecifikovaně o starých Řecích, ale máme na mysli jen ty nejlepší z nich, na které dosud navazujeme, tak máme na mysli ne všechny staré Izraelce, ale jen ty nejvýznamnější a nejzávažnější, tedy proroky (ovšem i to je spíše jen krycí název; tak jako jsou rozdíly mezi řeckými filosofy, jsou i rozdíly mezi staroizraelskými proroky). Pro Evropu je nanejvýš charakteristické, že představuje velmi komplikovaný střet, setkání, synkrezi a syntézu dvou velkých kulturních odkazů. A právě o to, že nešlo jen o v podstatě mimoběžné přiblížení, ale o skutečné setkání, kde obě tradice na sebe vyvíjely obrovský tlak v podobě výzev, na které vždycky ta druhá musela nějak odpovídat, mělo a má obrovskou zásluhu zejména křesťanství, které na jedné straně asi zachránilo filosofii (a vědy), zatímco na druhé straně zprostředkovalo obrovské hodnoty z hebrejské tradice, už např. tím, že naprostou většinu starozákonních spisů přejala v původní, samými Izraelci tradované podobě.
- A tak se dnes a v nejbližší době budeme muset rozhodovat, co my, dnešní a zítřejší Evropané, zachováme z tohoto dosavadního evropského dědictví a co jenom ponecháme historii a historikům. Evropa se musí totiž stát něčím víc než politickým superstátem a víc než ekonomickým kolosem, a to prostě proto, že až dosud byla něčím jiným, právě něčím víc – a nesmí se toho vzdát, protože právě to ukazuje do budoucnosti.